

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
БАЗИЛЬ Світлани Михайлівни
«Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних
культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках»
за спеціальністю 032 – історія та археологія.

Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.

На сьогодні в Україні сільське господарство, попри розвиток інших галузей економіки все ще залишається однією із провідних галузей. В Україні існують сприятливі природні та кліматичні умови для розвитку аграрного сектору виробництва. Нині провідним напрямком сільського господарства залишається рослинництво. За вартістю товарного виробництва переважає тваринництво і тому є досить перспективним напрямком для інвестування.

Відновлення повоєнної економіки України у 1950-ті рр. потребувало нових рішень, насамперед у підвищенні ефективності сільського господарства. В умовах розгортання науково-технічної революції стрімко розвивалися нові галузеві наукові дослідження. Одним із осередків наукових досліджень стали науково-дослідні установи Академії наук. Серед важливих напрямів розвитку рослинництва у ті часи стало ефективне використання виробництва луб'яних культур та наукового супроводу галузі.

Зокрема, ученими Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур (нині – Інститут луб'яних культур НААН) були розроблені ресурсощадні технології вирощування конопель, льону-довгунцю та малопоширених луб'яних культур. Окрім того, науковці Інституту розробили технологічні пристрої для збирання та первинної переробки луб'яних культур.

Аналіз історичного досвіду та його імплементація у сучасних економічних умовах для нарощування потужностей сільського господарства сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України на світовому ринку аграрної продукції.

Актуальність теми в окреслених хронологічних межах визначається

необхідністю доповнити вітчизняну історіографію у галузі рослинництва, з урахуванням особливостей методології наукових досліджень учених Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур.

Актуалізує дослідження і те, що дисертаційна робота є складовою тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка за темою: «Соціально-економічна історія України (середина XVII – XX століття)» (№ ДР 0117U004389).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках», виконана Світланою Михайлівною Базель, є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням, в якому проведено цілісний історико-науковий аналіз діяльності Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур, систематизовані основні здобутки й досягнення науковців цієї установи.

Достовірність наукових положень базується на змістовному наповненні дослідження, за рахунок залучення репрезентативної джерельної бази.

Дисертантка охарактеризувала наукові напрацювання учених із виробництва та первинної переробки малопоширених луб'яних культур, з'ясувала результативність міжнародного співробітництва вчених Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур з науковцями країн РЕВ.

Визначальною ознакою роботи стало «олюднення» дисертанткою наукових досліджень у цій галузі та розкриття конкретного внеску провідних учених у агрономічну науку. Зокрема, за рахунок впровадження до наукового обігу 375 нових архівних документів.

Залучення репрезентативної джерельної бази та достатній рівень апробації дозволили всебічно та об'єктивно висвітлити розвиток науково-технічного потенціалу виробництва та первинної переробки луб'яних культур упродовж другої половини 40-х – 80-х рр. XX ст.

Висновки надані дисертанткою аргументовані, базуються на узагальненні та

критичному підході до опрацювання масиву опублікованих та архівних джерел, а також інтерв'ювання, чого як раз і вимагає комплексне дослідження у такій галузі як історія.

Наукова новизна одержаних результатів, практична і теоретична значимість, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Новизна дослідження підтверджується аналізом дисертації, відповідає зазначеним у ній положенням і є цілком обґрунтованою. До основних нових наукових результатів дисертації слід віднести наступне:

- розроблено періодизацію розвитку науково-технічного потенціалу виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках на основі науково-організаційних змін, що відбулися у структурі ВНДІЛК;
- всебічно окреслено наукові досягнення учених ВНДІЛК щодо розвитку коноплярства, льонарства та інших малопоширених луб'яних культур;
- охарактеризовано міжнародну співпрацю науковців ВНДІЛК та країн РЕВ.

Сформульовані у дисертаційному дослідженні положеннями, теоретичні висновки, систематизований фактологічний матеріал, узагальнення можуть бути корисними під час підготовки комплексних, узагальнювальних праць з історії України та української аграрної науки, зокрема, з історії наукових досліджень виробництва та первинної переробки луб'яних культур, історії галузевих науково-дослідних установ та можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні курсів з історії науки й техніки, історії України, а також краєзнавства.

Результати проведеного дослідження та основні положення дисертації викладені у 13 наукових працях, 4 – у наукових фахових виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України, дві статті у зарубіжному науковому виданні, шість публікацій у збірниках матеріалів наукових конференції та одна публікація, що додатково відображає наукові результати дисертаційного дослідження. Участь здобувачки у роботах, що опубліковані у співавторстві зазначена у дисертаційному дослідженні.

Опубліковані матеріали повністю відображають зміст дисертації та відповідають вимогам пункту 11 Порядку проведення експерименту з присудження

ступеня доктора філософії, Затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Вимоги щодо структури та обсягу дисертаційної роботи витримані згідно нормативних положень. Дисертація складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи становить 390 сторінок, з них 211 сторінок основного тексту; список використаних джерел – 721 найменування; 21 додаток. Розділи логічно пов'язані між собою та відповідають меті дослідження й науково-дослідницьким задачам.

У **вступі** дисертантка логічно й послідовно обґрунтувала актуальність теми, а також окреслила об'єкт, предмет, хронологічні та територіальні межі дослідження. Разом із тим сформульовані мета і задачі дослідження, описано зв'язок дисертації з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри, приведена апробація дисертаційної роботи, а також вказані публікації.

У першому розділі **«Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження»**, що є важливим для визначення методологічного рівня дослідження, дисертанткою проведено опрацювання історіографічної бази означеної проблеми. Увесь масив наукової літератури розподілено за хронологічним принципом. Авторка виокремила два ключових історіографічних періоди (радянський період 1944–1990 рр. та період незалежності України, з 1991 р. і до нині), що допомогло акцентувати увагу на особливостях кожного з цих періодів.

У дисертаційному дослідженні опрацьоване ділове листування ВНДІЛК за 1944–1991 рр., що сприяло визначенню основних напрямів співпраці установи з керівництвом ВАСГНІЛ та його інститутами. Дисертанткою наголошено, що мережа ВНДІЛК, особливо упродовж 1944–1956 рр., була достатньо розгалуженою та відокремлені підрозділи розміщувалися у різних республіках СРСР. Іноді там навіть не було телефонного зв'язку і листування було одним з основних видів передавання інформації. Зокрема, у цьому листуванні збереглися листи щодо

вирішення трудових спорів.

Аналіз звітів науковців про закордонні відрядження забезпечив можливість всебічно розглянути співпрацю учених з науковцями інших країн, зокрема Румунії, Угорщини, Куби, Польщі та Болгарії.

Завдяки опрацюванню джерельної бази, основою якої є матеріали державних та відомчого архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, де були опрацьовані фонди: Р-27 «Міністерство сільського господарства УРСР», Р-4861 «Українська академія сільськогосподарських наук МСГ УРСР», Р-5176 «Південне відділення ВАСГНІЛ», Державного архіву Сумської області, де опрацьовані фонди Р-2011 «Глухівський пенькозавод», Р-2308 «Виконавчий комітет Глухівської окружної ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів», Р-2322 «Інспектура народної освіти виконавчого комітету Глухівської окружної ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів», Р-5483 «Всесоюзний науково-дослідний інститут нових луб'яних культур», Р-5485 «Всесоюзний науково-дослідний інститут луб'яних культур» та відомчого архіву Інституту луб'яних культур Національної академії аграрних наук України, С. М. Базиль вдалося забезпечити максимальну об'єктивність і достовірність отриманих результатів при розв'язанні завдань дисертаційного дослідження.

Беззаперечно, визначальною ознакою дисертаційної роботи стало залучення низки документів особового походження, а саме: автобіографій провідних науковців-аграріїв, які працювали у Всесоюзному науково-дослідному інституті луб'яних культур упродовж 1944–1991 рр., а також матеріали інтерв'ю. Застосування авторкою методу усної історії сприяло з'ясуванню особистих наукових біографій провідних учених ВНДІЛК.

Методологічна основа дисертаційного дослідження ґрунтується на сукупності принципів пізнання – історизму, об'єктивності, системності та комплексності, всебічності, наступності та ін. У дослідженні були використані як загальнонаукові методи, так і спеціально-історичні (проблемно-хронологічний, історико-системний та історичної періодизації). Застосування методу періодизації

забезпечило можливість виокремлення основних періодів розвитку науково-технічного потенціалу виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 40-х – 80-х рр. XX ст. Базою такого поділу слугували організаційні зміни, що відбулися у структурі ВНДІЛК. Застосовувалися також і методи суміжних наук (статистичний, метод інтерв'ю, класифікації).

Другий розділ **«Кадровий та науковий потенціал для дослідження луб'яних культур В УРСР»** Базиль С.М. розпочинає із важливого підрозділу, де розглянуто науково-організаційну діяльність Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель від часу його створення у 1931 р., реорганізацію у Всесоюзний науково-дослідний інститут нових луб'яних культур. Наголошується, що Інститут був головною галузевою науково-дослідною установою у системі Всесоюзної академії сільськогосподарських наук, яка керувала науково-дослідними роботами з проблем коноплярства. Тоді очолював цей заклад Я.М. Толлочко. Показано також повоєнні труднощі щодо відновлення функціонування цього НДІ. Подано структуру, штат закладу та вказано дослідницькі поля. Проведено аналіз реорганізації закладу та розкрито особливості діяльності нових керівників, спочатку Г.І. Сенченка, а потім П.А. Голобородька.

Динаміка кадрового та наукового забезпечення розглянута дисертанткою у підпункті 2.2. Поділ та аналіз кадрів здійснено Базиль С.М. за віковими групами. Визначено частку жінок у складі трудового колективу, зазначено, що відбувалася фемінізація науки. Цікавим є факт, що попри те, що переважна більшість наукового колективу цього інституту мала сільськогосподарську освіту, частина науковців, які працювали у НДІ мали педагогічну освіту. Дисертанткою також вперше розглянуто національний склад працівників цієї установи.

У розділі 3 **«Науково-технічне забезпечення культури луб'яних рослин в УРСР»** розглянуті основні здобутки у вирощуванні та первинної переробки конопель та льону-довгунцю, а також наукові напрацювання із виробництва та первинної переробки малопоширених луб'яних культур.

Проаналізовано діяльність академіка М.М. Гришка і наукового співробітника В.І. Левченка щодо похідного матеріалу для виведення більш стійких сортів

однодомних конопель. Обґрунтовано роботи Є.С. Гуржій, Г.Й. Аринштейн, Г.А. Хреннікової щодо селекції однодомних конопель. А також подані відомості про роботи із селекції дводомних конопель, зокрема Старооскільських поліпшених. Показано, що у 1950-ті роки особлива увага приділялася залученню до гібридизації географічно-віддалених форм рослин. Особливо актуальними були питання збереження врожайності, бо коноплі потерпали від пошкодження конопляною блохою та гіллястим вовчком. У подальшому ефективність селекційної роботи поступово поліпшувалася.

Вказано, що у 1960-ті рр. діяльність у галузі генетичних досліджень почала відроджуватися, а генетична наука була реабілітована. Під керівництвом О.Г. Жатова науковці займалися різноплановими дослідженнями біології конопель та створенням нового селекційного матеріалу. Розширилися експериментальні роботи, зокрема із використанням ультразвуку, магнітного та електричного полів.

Разом із тим були розроблені методи зі зниження вмісту каннабіноїдних сполук, що викликали наркотичне збудження. На той час такі дослідження не мали аналогів у світовій практиці. Високопродуктивні сорти однодомних конопель знайшли широке застосування у вітчизняному виробництві та за кордоном – у США, Німеччині, Франції, Австралії, Китаї та країнах ближнього зарубіжжя.

Розглянуто також питання добрив, змінного використання полів та їхньої передпосівної обробки. Було експериментально підтверджено, що рання зяблева оранка забезпечувала вищий врожай конопель, ніж пізня. Саме науковцями Всесоюзного науково-дослідного інституту нових луб'яних культур були розроблені оптимальні способи основного обробітку ґрунту, норми висіву насіння, способи висіву, заходи догляду за посівами, агротехнічні і хімічні методи боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами, терміни і способи збирання конопель.

Вченими ВНДІЛК при співпраці з іншими підрозділами: Північнокавказькою, Закавказькою, Чуйською та Узбецькою дослідними станціями створено нові високопродуктивні сорти кенафу, канатнику, джуту і рамі, здійснено спробу роботи з кендирем.

У четвертому розділі **«Міжнародне співробітництво вчених УРСР з**

науковцями країн РЕВ у 1970-х – 1980-х роках» дисертанткою подана інформація про передумови розвитку міжнародного співробітництва у аграрній галузі. Показано, що у середині 70-х рр. XX ст. розпочалася плідна співпраця вчених ВНДІЛК з науковцями Румунії, Угорщини та Болгарії щодо ефективного виробництва та первинної переробки конопель. Наголошено, що найбільш ефективною виявилася співпраця з науковцями Угорщини. Основним напрямом міжнародної співпраці було виведення високоврожайних сортів конопель. Значне місце відводилося створенню сортів дводомних і одnodомних жовтостебельних конопель, які відрізнялися високою якістю волокна.

Вказано на недоліки технічного забезпечення у збиранні врожаю. Навіть використання у 1980 р. для обробітку конопель комбайну «Глорія», що призначався для обмолоту 22 культур, лише частково механізувало процес обмолоту. Зазначено, що у 1986 р. в Румунії для збирання конопель застосовували радянські жниварки ЖСК-2,1, а також жниварки МРЧ-2.

У цьому розділі також наведено інформацію про співпрацю з ученими Польщі та Куби. Зокрема, у рамках домовленостей щодо обміну зразками насіння кращих сортів льону-довгунцю і конопель відбувалися спільні дослідження з науковцями Польщі.

Основним напрямком співпраці з науковцями Куби були напрацювання з удосконалення машин для збирання і обмолоту конопель. Зазначено, що у 1970-х рр. розширилось співробітництво вчених ВНДІЛК та дослідників з Куби у напрямку селекції, насінництва, заходів боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур. Дисертантка вказує, що на початку 1980 х рр. були виведені нові високоврожайні сорти рису, стійкі до шкідників і хвороб.

Загальні висновки виважені та обґрунтовані, вони повністю розкривають результати дисертаційного дослідження, окреслюють авторське розуміння сутності заявленої теми.

Цінними для історичної науки є додатки, створені дисертанткою. Узагальнена у вигляді таблиць анкетна інформація, а також узагальнена інформація у вигляді графіків та діаграм стануть у нагоді дослідникам.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні Базиль Світлани Михайлівни «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Базиль С. М., її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження, як і кожна наукова робота, не має межі вдосконалення, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які мають переважно рекомендаційний характер, а саме:

1. Апробація наукового дослідження повинна мати ширше географічне представлення, а не лише у м. Шостка та м. Глухів;
2. Назви статей, вісників та ін. варто було б подати у тексті дисертації у перекладі українською, а у списку джерел та літератури залишити мовою оригіналу;
3. Існують неточності у перекладі назв англійською. Назва «кендирь» (с.10) у перекладі англійською є «dogbane», а не «sandy» (цукерка); також ключові слова (с.7) в українському варіанті відрізняються від цих слів у англійському варіанті (с.13);
4. Авторкою стверджується, що відбувалася фемінізація науки (с.105), однак причини цього явища, а особливо наслідки не розглянуті;
5. Напрямки досліджень науковців у підрозділі 3.1 краще було б виокремити у відповідні підпідрозділи, а не подавати суцільним матеріалом;
6. Попри вказані територіальні межі дослідження на с.21, більшість сучасних назв областей авторкою не вказані, як-то Горьківська область (с.86) та Станіславська (с.94); на с.151 не вказано де розташовувалася Чуйська дослідна станція, лише на с. 156 подано відомості, що ця станція базувалася у Киргизькій РСР у м.Фрунзе. Так само і місце

розташування Північно-Кавказької дослідної станції, її місце розташування також наводиться лише на с.156 і це м. Краснодар;

7. З тексту дисертації незрозуміло чому у 1956 р. дослідна мережа інституту була ліквідована (с.89), а також не вказано причини через що у 1986 р. посівні площі конопель почали зменшуватися (с.183).

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертація Базиль С.М. виконана на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані й достовірні результати у сукупності є підсумком комплексного дослідження становлення та діяльності Всесоюзного науково-дослідного інституту луб'яних культур.

За змістовним наповненням, новизною, важливістю наукових результатів дисертаційна робота Базиль Світлани Михайлівни «Науково-технічний потенціал виробництва та первинної переробки луб'яних культур в УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х роках» відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп.9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки

Національного технічного університету

«Харківський політехнічний інститут»

